תשא ב

א. שוין געריעדט פיל מאל וועגן גודל הדיוק אין פירוש רש"י עה"ת, ובכלל זה, אז ע"ד הרוב חזר"ט רש"י ניט איבער זיין פירוש צוויי מאל[1] [ע"ד ווי רש"י זאגט בנוגע דעם משכן אין פ' ויקהל[2]: „כבר פירשתי נדבת המשכן ומלאכתו במקום צוואתם"], סיידן אז דעם צווייטן מאל קומט צו א תוספת ענין או ביאור וכיו"ב, אדער ווען צוויישן די צוויי פסוקים איז דא א הפסק פון כו"כ פרשיות ועאכו"כ — אין אן אנדער חומש, וואס דאן חזר"ט ער איבער דעם פירוש (בקיצור עכ"פ) אויך וועז ס'קומט ניט צו קיין ביאור, ווייל עס קען זיין אז דער (תלמיד ה)לומד געדענקט ניט זיין פירוש פון ערשטן מאל.

על אחת כו"כ אין איין פרשה גופא, איז ניט מסתבר אז מען זאל פארגעסן וואס רש"י האט מפרש געווען מיט עט־לעכע פסוקים פריער, און במילא איז פשוט אז רש"י דארף ניט איבער־חזר'ן דעם פירוש (אן א תוספת חידוש וביאור).

עפ"ז דארף מען פארשטיין בפרשתנו, וואו מ'געפינט אז רש"י חזר"ט איבער דעם זעלבן פירוש צוויי מאל: אויפן פסוק[3] „ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני האמורי והחתי והפריזי החוי והיבוסי", איז רש"י מעתיק פון פסוק „וגרשתי את הכנעני וגו'", און איז מפרש: ששה אומות הן והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו[4];

1) ראה גם „כללי רש"י" (קה"ת תש"מ) פרק ז. וש"נ.
2) לה, ה.
3) לג, ב.
4) ראה ירושלמי שביעית פ"ו ה"א (הובא בתוד"ה כיון גיטין מו, א): גרגשי פינה והאמין לו הקב"ה והלך לו לאפריקי. ועד"ז בויק"ר פי"ז, ו: גרגשי עמד (ופנה) מאליו לפיכך נתנה לו כו'. דברים רבה פ"ה, יד: הגרגשי פנה והלך לו מלפניהן ונתן לו הקב"ה כו' (ובכל הנ"ל הוא מאמר ר' שמואל (ר' ישמעאל), בהמשך להג' איגרות ששלח יהושע). ובמכילתא בא יג, יא (רפי"ח) ויל"ש שם (סוף רמז רכב) הוא בכנען: עמד ופנה מפניהם. ועד"ז הוא בתנחומא שם יב. במדב"ר פי"ז, ג. (ובכל הנ"ל הוא הטעם למה זכה כנען שתקרא הארץ על שמו, כיון ששמע כנען שישראל נכנסין לארץ כו' — ולא מפני האגרת ששלח יהושע). ובתוספתא שבת ספ"ח נאמר לענין האמוריים.
וי"ג (מגיהים) שם (וכן במכילתא שם) „גרגשי". וגם להגירסא שלפנינו, כתבו במפרשים בפי' המכילתא וכו' (ראה מלבי"ם למכילתא שם. פי' מהרז"ו לבמדב"ר שם. ועוד) שהכוונה לגרגשי שכולם היו בני כנען (ראה מרכבת המשנה למכילתא שם). ואכ"מ.
5) לד, יא.
6) משכיל לדוד שם.

און אויך באם ווייטערדיקן פסוק[5] „הנני גורש מפניך את האמורי והכנעני גו'", איז רש"י מעתיק „את האמורי וגו'" און איז מפרש: ו' אומות יש כאן כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם.

איז ניט פארשטאנדיק: פארוואס דארף רש"י איבער־חזר'ן דעם זעלבן פירוש א צווייטן מאל?

ב. ס'דא מפרשים[6] וואס זאגן, אז רש"י חזר"ט איבער דעם פירוש דער־פאר ווייל ביים צווייטן מאל רעדט דער פסוק אז דער אויבערשטער בעצמו „ילך לפניהם לגרשם", ניט דורך א מלאך, ווי ביים פריערדיקן פסוק — און דעריבער איז רש"י מפרש, אז אעפ"כ וועט אין דעם פרט ניט זיין קיין חילוק, און אויך

וועז „הנני גורש מפניך" וועלן די אַנדערע ו' אומות ניט אַוועקגעטריבן ווערן פון לאַנד, ניט צו מלחמה האָבן מיט די אידן, נאָר בלויז גרגשי — ווי בייַ ושלחתי לפניך מלאך.

דאָס איז אַבער ניט גלאַטיק, ווארום: א) דער חידוש, אַז די ו' אומות וועלן ניט אַוועקגיין מעצמם אפילו וועז „פני ילכו"[7], שטייט ניט אין רש"י; ער באַ־ווארנט בלויז פאַרוואָס דער פסוק רעכנט ניט גרגשי — אוז דאָס פאַר־שטייט מען (ובמכש"כ) פון דעם וואָס רש"י האָט פריער מפרש געווען אַז „גרגשי עמד ופנה מפניהם".

ב) בשלמא וועז עס וואָלט אין פסוק געשטאַנען אַז אידן וועלן מלחמה האָבן אוז מנצח זיין ווייל דער אויבערשטער גייט מיט זיי, איז מובן די באַוואַרענישּ פון דעם פירוש: אע"פ אַז „ילך נא אדני־בקרבנו"*[7], וועט מען פאַרט דאַרפן אַנ־קומען צו מלחמה מיט שש אומות אוז נאָר גרגשי וועט מעצמו פונה זיין מפ־ניהם; אַבער אין פסוק „הנני גורש מפניך את האמורי גו'" רעדט זיך גאָר־ניט וועגן מלחמה אוז (נאַכמער) — פשטות לשון הפסוק איז משמע אַז דאָ רעדט מען וועגן א בעסערן אופן הכיבוש: „הנני גורש מפניך" — ולפי הנ"ל קומט אויס אַז דער פירוש איז אין סתירה לעילוי פון „הנני גורש מפניך", ווייל אויך דאָ איז נאָר „גרגשי עמד ופנה מפניהם"?

ג. די קשיא ווערט נאָך שטאַרקער:

אויב לפי דעת רש"י דאַרף מען באַ־ווארענען בפשוטו של מקרא, פאַרוואָס דער פסוק רעכנט נאָר ו' אומות בעת ס'איז ידוע[8] אַז ס'זיינען דאָ ז' אומות — האָט דאָס רש"י געדאַרפט מפרש זיין ווען דער פסוק רעכנט אויס נאָר ו' אומות צום ערשטן מאָל (עכ"פ מפרש זיין פריער): מען געפינט דאָס כמה פעמים פריער אין חומש שמות: צוויי מאָל אין פ' שמות[9] אוז איין מאָל אין פ' משפטים[10] — אוז דאַרט איז רש"י גאָר־ניט מפרש?!

אין פ' משפטים קען מען נאָך פאַר־ענטפערן פאַרוואָס רש"י איז דאַרט ניט מפרש, ווייל גלייך בהתחלת הענין שטייט דאַרט[11] „הנה אנכי שולח מלאך לפניך" אוז רש"י איז מפרש: „כאן נת־בשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם כי לא אעלה בקרבך"[12], וואָס די אמירה איז דאָס בפרשתנו וואו דער אויבערשטער האָט אים געזאָגט לאחרי חטא העגל „ושלחתי לפניך מלאך גו' כי לא אעלה בקרבך גו'"; אוז וויבאַלד אַז מ'זאָגט אַז מען וועט לערנען ווייטער בפרשתנו וועגן דעם, פאַרלאָזט זיך רש"י אויך אין דעם פרט (וואָס דער פסוק רעכנט בלויז ו' אומות) אויף דעם וואָס ער טייטשט שפעטער בפרשתנו[13].

עס איז אַבער ניט פאַרשטאַנדיק ביי די צוויי מאָל אין פ' שמות, וואו דער פסוק רעכנט אויס ששה אומות אוז לאָזט אויס גרגשי, פאַרוואָס רש"י שטעלט זיך דאַרט ניט אָפּ[14] אויף דעם[15].

---

7) לג, יד.

*7) לד, ט.

8) בפרש"י בהתחלת פ' עה"ת.

9) ג, ח. יז.

10) כג, כג.

11) שם, כ.

12) פרשתנו לג, ג.

13) וראה שוה"ג להערה 15.

14) משא"כ בכמה פשטני המקרא — ראה ראב"ע ורמב"ן שמות שם, ח (וא' מתירוצי הרמב"ן הוא זה שרבותינו אמרו הגרגשי פנה). וראה מדרש לקח טוב שם. ועוד.

15) בפ' בא (יג, ה) מונה הכתוב רק חמשה

ד. אויך דאַרף מען פאַרשטיין די שינויי לשונות אין די פירושי רש"י שב־פרשתנו:

א) דעם ערשטן מאל זאגט רש"י „ששה אומות הן"[16], און אין צווייטן פירוש — „ו' אומות יש כאן"[17].

ב) בפירושו בפעם הא' — „והגרגשי", ובפי' הב' — „כי הגרגשי".

ג) בפי' הא' איז ער מסיים „(מפניהם) מאליו", משא"כ דעם צווייטן מאל איז ער משמיט דעם וואַרט[18].

ד) ביי דעם ערשטן מאל איז רש"י מעתיק פון פסוק „וגרשתי את הכנעני וגו'", ביי דעם צווייטן מאל איז ער מעתיק בלויז „את האמורי וגו'" (און ניט — „הנני גורש מפניך").

ה. דער חילוק צווישן די פסוקים שבפרשתנו און די פסוקים שבפ' שמות (און פ' בא), וואָס אויך אין זיי ווערן אויסגערעכנט נאָר ו' אומות, איז ב־פשטות:

אין פ' שמות רעדט זיך ניט וועגן די ז' אומות כשלעצמן, נאָר וועגן זייער לאַנד — דער אויבערשטער זאגט צו אַז ער וועט די אידן אַרויסנעמען פון מצרים און ברענגען זיי „אל ארץ טובה ורחבה, אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הכנעני והחתי והאמורי והפריזי והחוי והיבוסי", „ואמר אעלה אתכם מעוני מצרים אל ארץ הכנעני וגו' אל ארץ זבת חלב ודבש".

ובמילא איז (אין פשוטו של מקרא) קיין קשיא ניט פאַרוואָס ער רעכנט ניט אויס אַלע ז' אומות — וואַרום דאָס איז מובן פון פשט הפסוק: ער איז (מקדים און) מדגיש „אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש", וי"ל אַז דערפאַר רעכנט ער נאָר די אומות (און ניט גרגשי), ווייל[19] אַט די מעלה פון א"י איז בעיקר אין דעם מקום הכנעני וגו'[20] — נאָר פון די ו'[21] אומות[22].

אומות, ופרש"י: „אע"פ שלא מנה אלא חמשה עממין כל ז' גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם, ואחת משפחת כנען היתה שלא נקרא לה שם אלא כנעני" — ולכאורה הו"ל לרש"י לפרש כן לפנ"ז בפ' שמות. אבל יש לומר דפירוש זה אינו מתאים (כ"כ) כשהכתוב מונה ו' אומות ושייר רק חדא', בלשון חז"ל (סוכה נד, סע"א. וש"נ) מאי שייר דהאי שייר. אלא שעדיין צ"ע (כבפנים): למה מתרץ רש"י מה שמנה הכתוב רק חמשה עממין בפ' בא, ולא ת' למה מנה הכתוב (בפ' שמות) רק ו' אומות?

16) בדפוס שני ליתא תיבת „הן", אבל כ"ה בכל הדפוסים וכת"י רש"י (שתח"י). ובדפוס א' וכמה כת"י רש"י (שתח"י) „הם".

17) ובדפוס שני ובא' מכת"י רש"י (שתח"י) „יש כאן ו' אומות".

18) בדפוס שני וכת"י רש"י הנ"ל בפעם הא': ופנה להם מאליו, ובפעם הב': ופנה להם את ארצו. ובדפוס שני: ופנה לארצו.

---

*) דלא כבראי"ם שם. ומה שהביא מפ' משפטים (הנ"ל) „שהזכיר כל הששה והניח הגרגשי לבדו בכלל הכנעני" — ראה לעיל בפנים, שי"ל שרש"י סמיך שם על פירושו בפרשתנו (שלא מנה גרגשי כי גרגשי עמד ופנה).

19) ויש לומר בב' אופנים: א) שגם להמסקנא כ"ה הפירוש בפשט"מ בפ' שמות (לדעת רש"י). ב) לאחרי שמפרש בפרשתנו שהגרגשי עמד ופנה — י"ל שזהו גם הטעם שהכתוב לא הזכיר גרגשי בפ' שמות.

20) וע"ד מ"ש הרמב"ן שמות שם. ואין רש"י צריך לפרשו כי מפורש ומודגש בפסוק בהקדמה כנ"ל.

21) ובכל אופן צ"ע (ובפרט לפי פירושו בפ' בא) מפרש"י משפטים (כג, כח): והחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג. פרש"י שופטים (יח, ב): ושל סיחון ועוג שני עממין אמורי וכנעני. וראה שלח יג, כט. יד, כה. מה. ואולי היו בב' צידי הירדן, וכמובן מרמב"ן בא שם לענין אמורי. וראה נחלת יעקב לפ' בא שם. ואכ"מ.

22) ועפ"ז מובן מה שהוצרך רש"י לפרש בפ' בא כשהכתוב מונה ה' אומות — כי גם שם מדובר (לא בנוגע האומות עצמן, כ"א) ע"ד (ביאת בנ"י ל)ארצם — „והי' כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני גו'", וגם מסיים במעלות הארץ „אשר נשבע לאבותיך לתת לך

בפרשתנו אַבער רעדט זיך ניט וועגן ארץ פון די אומות, נאָר וועגן (דעם גירוש ומפלה פון) די אומות[23] גופא[24]: „ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני גו׳״ — במילא דאַרף רש״י דאָ באַוואָרענען פאַרוואָס מען דערמאָנט ניט דער גירוש פון גרגשי.

ו. אין דעם גופא איז אַבער דאָ אַן אונטערשייד פון דעם ערשטן פסוק לגבי דעם צווייטן פסוק — און דער חילוק וועלט אַנגעדייט אין די וועלטער וואָס רש״י איז מעתיק פון פסוק:

ביים ערשטן פסוק איז רש״י מעתיק די וועלטער „וגרשתי את הכנעני גו׳״ — דאָרט רעדט זיך ווי דער אויבערשטער וועט איבערגעבן די אומות אין די הענט פון בנ״י — ער וועט פאַרטרייבן דעם כנעני אא״וו — פאָדערט זיך גלייך ביאור: דער פסוק רעכנט דאָ נאָר זעקס — ווי אַזוי זיינען אידן פטור געווארן פון דער זיבעטער אומה, גרגשי? באַוואַרנט רש״י: „ששה אומות הן״ — אַז דער „וגרשתי״ באציט זיך טאָקע נאָר צו זעקס אומות, און די זיבעטע — „והגרגשי — עמד ופנה מפניהם מאליו״[25].

משא״כ אין דעם צווייטן פסוק קומט דער ענין הגירוש (פון די אומות) בהמשך צו דעם וואָס שטייט פריער „שמר לך את אשר הנני מצוך היום וגו׳״[26] און אלס הקדמה צו די וויטער־דיקע ציווים („השמר לך וגו׳״), ד. ה. די תורה איז דאָ ניט אַזוי אויסן צו מתאר זיין דעם אופן ההנהגה פון דעם אויבערשטן ביים פאַרטרייבן די אומות, נאָר דאָס וועלט דערמאָנט אלס הקדמה צו די וויטערדיקע ציווים צו אידן — און דערפאַר איז מובן, אַז דאָ שטעלט זיך די שאלה (ניט, כנ״ל, ווי איז מען פטור געווארן פון גרגשי, נאָר): פאַר־וואָס דערמאָנט דאָ ניט דער פסוק גרגשי, וויבאַלד אַז די וויטערדיקע ציווים זיינען בנוגע צו אַלע זיבן אומות, כולל גרגשי?

[מ׳קען ניט פאַרענטפערן, אַז וויבאַלד אַז דאָ שטייט „הנני גורש מפניך״, און מ׳האָט ערשט געלערנט אַז „גרגשי עמד ופנה מפניהם״, קען דעריבער דער פסוק ניט צוריקענען גרגשי — ווייל:

ארץ זבת חלב ודבש״ — ובמילא קשה: למה משנה כאן הכתוב מהב׳ פעמים בפ׳ שמות, ומונה ה׳ אומות? וע״ז מתרץ רש״י „כל ז׳ גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם״. וראה רמב״ן ומפרשי רש״י שם.

23) ועד״ז ביהושע ג, יוד: והוריש יוריש מפניכם את הכנעני גו׳ ואת הגרגשי.

24) ועד״ז בפ׳ משפטים, אף שמתחיל „והביאך אל האמורי והחתי והפריזי והכנעני החוי והיבוסי״, מסיים — „והכחדתיו״. וכ״ה בפסוק כב שם, וכן ממשיך שם בפסוק כז ואילך.

או י״ל דמכיון דמדגיש בהפסוקים שם (כט, ל ואילך) „לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תהיי הארץ שממה גו׳ מעט מעט אגרשנו מפניך גו״, יש מקום לומר, שזה שהשמיט והגרגשי בתחלת הענין (כג, כג) הוא מפני ששאר האומות כבשו תחלה וכמ״ש הרמב״ן בפ׳ שמות שם. וראה ראב״ע שם.

25) והכתוב ביהושע כד, יא: וילחמו בכם בעלי יריחו גו׳ וחשיב גם הגרגשי, כבר תירצו ע״פ פרש״י שם: שכל אחד מהמלכים ההם הי׳ לו חלק מה ביריחו. או ששם נתקבצו מכל האומות. אבל כללות עם הגרגשי פנה והלך.

26) בראב״ע כאן: שמר לך, לפי דעתי עם משה ידבר שישמור אלה הדברים ויספרם כן לבני ישראל על דרך כו׳ ותחלת הפרשה שתאמר להם הנני גורש מפניך, וזאת הפרשה דומה לפרשת הנה אנכי שולח מלאך עם הפרשה שהיא למעלה. ועד״ז הוא באברבנאל כאן.

אבל רש״י כאן אינו מפרש ד„שמר לך״ הוא ענין בפ״ע. ועוד: גם לפירושם הרי תיכף בהמשך ל„הנני גורש מפניך״ בא הציווי „השמר לך פן תכרות גו״, כדלקמן בפנים.

א) הא גופא קשה: פאַרוואָס שטייט טאַקע אַזאַ לשון „הנני גורש" וואָס קען ניט כולל זיין גרגשי? ויבאַלד דער פסוק איז דאָ אויסן (בעיקר) די אזהרות וציווים בשייכות צו די אַלע אומות — האָט דער פסוק געדאַרפט נוצן אַ לשון וואָס איז מתאים אויך פאַר גרגשי?

ב) ועיקר: בנדו"ד איז מתאים דער ל' „גורש (מפניך)" אויך בנוגע גרגשי. אינעם פריערדיקן פסוק „וגרשתי את הכנעני וגו'" איז מובן פאַרוואָס „וגרשתי" שליסט אויס גרגשי — היות אַז דאַרט איז דער עיקר מקום וואו דער פסוק רעדט וועגן חידוש וענין הגירוש פון די אומות, דעריבער איז ניט פאַסיק כולל צו זיין גרגשי אין גירוש פון די ו' אומות (ווייל מען וועט מיינען, אַז ביי גרגשי איז געווען דער גירוש אין זעלבן אופן, דורך מלחמה וכו'); משא"כ אין צווייטן פסוק, וואו דער גירוש פון די אומות ווערט דערמאָנט נאָר דרך אגב, בתור הקדמה כנ"ל. און נאָך דעם ווי מ'ווייסט פון פריער אַז גרגשי איז „פנה מפניהם", איז דער לשון גירוש („הנני גורש גו'") מתאים אויך לגבי גרגשי. וואָרום דאָס וואָס דער אויבערשטער פאַרטרייבט די אומות קען זיין אויף כמה אופנים, כולל אויך דעם אופן אַז ער גיט אין זיי אַריין (לדוגמא) אַזאַ אימה ופחד, אַז זיי אַנטלויפן מעצמם[27].

ז. דעריבער זאָגט רש"י אַז דער טעם וואָס דאָ ווערן אויסגערעכנט נאָר ו' אומות און ניט גרגשי איז ווייל — „ו' אומות יש כאן": נאָר די ו' אומות זיינען (בשעת הכניסה לארץ) געווען יושבי הארץ — און דערמיט איז מובן פאַר־וואָס די ציווים בהמשך הפרשה („פן תכרות ברית ליושב הארץ אשר אתה בא עלי' . . כי את מזבחותם תתוצון גו'") זיינען אָנגעזאָגט געוואָרן נאָר בשייכות די ו' אומות[28], היות אַז בנוגע גרגשי איז ניט נויטיק זיי אָנצוזאָגן — „כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם" (און ס'איז מדוייק דער לשון רש"י „כי הגרגשי כו'" (ניט „והגרגשי" ווי אין ערשטן פסוק), ווייל בנדו"ד איז דאָס אַ נתינת טעם פאַר־וואָס די ציווים זיינען דאָ ניט נוגע צו גרגשי).

עפ"ז איז אויך מובן וואָס רש"י זאָגט ניט אין צווייטן פירוש „עמד ופנה מפ־ניהם מאליו": דאָ איז ניט נוגע צי דאָס איז געווען מאליו אַדער ניט, נאָר בלויז דער עצם ענין אַז „עמד ופנה מפניהם", און דערפאַר איז ער ניט געווען אין כלל פון „יושב הארץ" בעת אַז „אתה בא עלי'".

ח. פון די ענינים בנוגע להלכה וואָס מ'קען אַרויסנעמען פון דעם פרש"י:

ויבאַלד אַז „גרגשי עמד ופנה מפ־ניהם" און איז בעת הכניסה ניט געווען קיין יושב הארץ, יש לחקור צי די ווייטערדיקע אזהרות וציווים[29] זיינען חל (להלכה) אויך בנוגע גרגשי[30],

27) וכהדגשת הכתוב „הנני גורש מפניך" שמתאים לכאורה ע"ז שעמד ופנה מפניהם — ראה מדרש לקח טוב כאן.

28) בראב"ע כאן בפי' הקצר: ויאמר הגאון כי תחסר מלת וגרשתמו. כי איך יצוה על ישראל והדבר תלוי בשם. ואין לנו צורך רק טעמו אני אגרש אותם מעט מעט ובין כך ובין כך אל תכרות אתה להם ברית. וכ"ה בפשטות ע"פ פירוש רש"י בפששש"מ.

29) והיינו הענין ד„פן תכרות ברית", אבל זה ד„את מזבחותם תתצון גו'" פשוט שחל גם על המזבחות דגרגשי.

30) ודלא כדברי החינוך (מצוה צג, תכה, תקכה. ועד"ז מדברי הרמב"ם הל' ע"ז רפ"י. הל' מלכים פ"ה ה"ד. ובסהמ"צ שלו מ"ע קפז, מל"ת מח־מט) דמשמע

ובפרט אין פאַל ווען די בני גרגשי קומען צוריק אין א"י: צי דער זמן הכניסה לארץ איז מכריע און היות אַז דעמאָלט איז ער ניט געווען קיין יושב הארץ, איז בנוגע אים מלכתחילה ניט חל[31] די אזהרה; אָדער וויבאַלד אַז בשעת אמירת הציווי איז ער יע געווען אַ יושב הארץ איז אויך בנוגע אים חל דער ציווי (ובפרט — וועז ער קומט צוריק לארץ), אידן דאַרפן אויך לגבי אים אפהיטן אַלע אזהרות הנ"ל.

פון דיוק לשון רש"י דאַ „ו' אומות יש כאן כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם" איז משמע[32], אַז דאַס וואַס דער ציווי איז געזאָגט געווארן נאָר בנוגע די ו' אומות, איז דערפאַר ווייל בפועל זיינען בלויז זיי דאָרט געווען — „יש כאן כי הגרגרשי עמד ופנה מפניהם". אָבער בעצם הענין איז אויך בנוגע גרגשי חל דער חיוב, (ובפרט — אוז ווייל בשעת הציווי איז אויך ער געווען אַ יושב הארץ[33], ובמילא ווערט דאַס ניט בטל אויך נאָך דעם)[34].

ועפ"ז איז מובן וואַס מען געפינט מפורש במשנה תורה[35] „ונתנם ה"א לפניך והכיתם החרם תחרים אותם לא

שכל המצות דלא תכרות להם ברית, החרם תחרם, לא תחי' כל נשמה — הוא בנוגע לכל ד' האומות, ולא רק בעת מלחמה כ"א בכל זמן „ובכל מקום שנמצאים". וראה פרש"י, תוס' ותוס' שאנץ סוטה לה, סע"ב ואילך. מנ"ח מצוה צג. ביאור הרי"פ פערלא לסהמ"צ רס"ג ל"ת יג-יד (כא, א-ב). וראה לקו"ש חי"ד ע' 84 (בשיטת רש"י ע"ד הפשט) בנוגע לא תחי' כל נשמה. ואכ"מ.

31) ואולי י"ל דנפק"מ גם בנוגע לארץ הגרגשי, אם הוי גדר כיבוש-מלחמה, ולכאורה באם-בעת הכניסה אינו (נק') יושב הארץ, לא חל על ארצו הגדר דכיבוש הארץ. ועוד דלא הייתה מלחמה (כ"א — הפקר? ולהעיר מסנה' צא, א). ואולי י"ל דנפק"מ להלכה עפמש"כ הרמב"ם הל' ביהב"ח ספי"ו. וראה לקו"ש חט"ו ע' 106.

ועפ"ז מובן לכאורה (ע"פ אופן הב' דלעיל הערה 19) זה שבפ' שמות כשהמדובר בנוגע לארץ ישראל אין הכתוב מזכיר והגרגשי רק ששה אומות, כי מכיון שהגרגשי עמד ופנה לפני בואם של ישראל, לא קנו בנ"י ארצו בגדר כיבוש מלחמה ממש, ולכן לא נק' ארץ הגרגשי••, משא"כ בשאר אומות שכבשו הארץ מהם, דהיינו שגוברים ונוצחים היפך רצון האומה.

•) ראה פתח עינים (להחיד"א) לסנהדרין (שם) דמיישב עפ"ז קושיית הבאר שבע ותורת חיים שם (מה שבאו בני אפריקי לדון עם ישראל על א"י, והרי קנוהו בקנין כיבוש מלחמה) וראה חי' רבינו דוד בונפיל שם (נדפס מחדש בס' סנהדרי גדולה — ירושי' תשכ"ח) ובהערות שם. צפע"נ שם. ולהעיר מכפתור ופרח פי"א.

••) אבל להעיר ממכילתא, תנחומא, ילש"ו ובמדב"ר (הנ"ל הערה 4) דלפי שכנען עמד ופינה לכן נקרא הארץ על שמו. אבל שם ה"ז ענין של זכות — „זכה כנען". ובפשטות אין הכוונה שם לשלול שאר ו' האומות (ראה מפרשים שבהערה הנ"ל), כ"א כמ"ש בפי' מהרז"ו לבמדב"ר שם, „דשאלת המדרש שמאחר שהארץ מעולם ירושת ישראל כו' למה קורא אותה בשאר מקומות בשם ארץ כנען".

---

32) אף דפשוטו „כאן בכתוב", שינוי הל' מבפ' השני מרמז עכ"פ — כאן בארץ (עלי' המדובר בכתוב).

33) ובפרט ע"פ מ"ש באברבנאל שהציווים באים בהמשך לזה ש„הנני גורש מפניך" שלכן אין ראוי שישראל יכרות ברית עמהם גו'. וע"פ מ"ש לעיל הערה 27 שגם זה שעמד ופנה מפניהם אפשר שיוכלל ב„הנני גורש מפניך".

34) וכדיוק לשון רש"י „עמד ופנה מפניהם" (וכ"כ גם בפעם הא', רק מוסיף „מאליו", כנ"ל), ולא כתב „עמד ופנה מאליו" (ע"ד הלשון בויק"ר שם. במדב"ר תנחומא שנסמנו לעיל הערה 4, או כהגירסא בדפוס שני הנ"ל הערה 18).

ועפ"ז מובן שגם בנוגע לארצו חלו קניני וגדרי כיבוש מלחמה, כי הי' מחמת יראת מלחמה (ראה לקו"ש שם ע' 104. חי' רבינו דוד בונפיל שם). ואולי י"ל שזהו גם החילוק בין לשון רש"י להלשון בירושלמי „גרגשי פנה והאמין לו להקב"ה" (ועד"ז בתנחומא שם), שמשמע קצת שהאמין להקב"ה שהארץ נתנה לבני". וא"כ לכאורה אין לומר ע"ז שהי' כיבוש (מלחמה), משא"כ לפרש"י „עמד ופנה מפניהם".

35) ואתחנן ז, ב ואילך.

תכרות להם ברית ולא תחנם ולא תתחתן בם . . מזבחותיהם תתוצו גו״ אויך בנוגע גרגשי[36]; און מען מוז ניט דוחק זיין אז די ציווים ריידן (נאר) בנוגע גרגשי איידער „עמד ופנה״[37], אדער וועגן די גרגשים וואס זיינען געבליבן מפוזרים אין א״ע[38] צווישן די אנדערע ו׳ אומות.

ט. מיינה של תורה אין פירוש רש״י ובהקדם:

די צוויי לשונות אין פרש״י „והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו״, און „כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם״ ריידן לכאורה וועגן צוויי באזונדערע זמנים: לויט דעם ערשטן פירוש „ששה אומות הן ו(וא״ו המוסיף)הגרגשי עמד ופנה מפניהם״ איז משמע אז דער „וגרשתי״ האט פועל געווען אויף די ששה אומות ומוסיף (אויך אויף — ולאחר זה, ווען ס׳איז נאכדעם געקומען צו גרגשי איז) „הגרגשי עמד כו״. אין לשון „כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם״ איז מודגש אז דאס איז געווען פאר דעם „הנני גורש מפניך״, וכפשטות הלשון: „ששה אומות יש כאן כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם״, ער איז ניט נכלל געווארן אין דעם „הנני גורש מפניך״. וואס בפשטות איז אזוי געווען דער סדר המאורעות בפועל, אז נאך איידער די אידן זיינען אריין אין א״י

36) שם ז, א. וראה שופטים כ, טז־יז. ובפרש״י שם,יז: כאשר צוך לרבות את הגרגשי. ולהעיר מצפע״נ עה״ת שופטים כ, טו: ר״ל כי בני אפריקא אף שהם רחוקים אסור מחמת גרגשי, וכמ״ש הרמב״ם ז״ל וכן . . ושם, יז בפי׳ הספרי „כאשר צוך ה״א לרבות את הגרגשי״: ר״ל אם הלך אל אפריקא . . ונלחם צריך להחרים. ועיין תוס׳ מגילה דף יד, ב ד״ה דאיגיירה.

37) ראה משכיל לדוד שופטים שם. ולהעיר מביאור הרי״פ פערלא שם.

38) דבק טוב ושפ״ח שופטים שם. מלאכת הקודש (על פרש״י) פרשתנו כאן.

און מלחמה געהאלטן מיט די ו׳ אומות, איז „הגרגשי עמד ופנה כו״.

וי״ל אז עס איז ניט קיין מחלוקת במציאות: רובו דהגרגשי איז אוועקגעגיין בתחלה און מיעוטו (געמישט אין די ו׳ אומות) פנה נאכדעם. ואכ״מ.

יו״ד. דער ביאור אין דעם בפנימיות הענינים:

ס׳איז ידוע[39], אז די ז׳ אומות „הכנעני האמורי גו״ זיינען די ז׳ מדות רעות וועלכע זיינען זה לעומת זה פון די ז׳ מדות דקדושה: כנעני איז חסד דקליפה, חתי — גבורה, וכו׳. און דער ענין פון כיבוש ז׳ אומות איז די עבודה צו כובש זיין און מברר זיין די ז׳ מדות רעות, וואס יעדער אומה פרטית איז די מדה וואס איז א מנגד צו דער מדה לעומתה אין קדושה.

איז מבואר אין ספרים[40] דער ענין פון „גרגשי (פנה מאליו)״, אז גרגשי איז די בחי׳ פון מלכות דקליפה, וואס בשעת מ׳איז מברר ומתקן די ו׳ אומות (הכנעני וגו׳) ווערט מדת המלכות נתברר ומתוקן בדרך ממילא. וואס מלכות איז בחי׳ נוקבא (דקליפה), וואס לית לה מגרמה כלום (ס׳איז בלויז א מקבל פון די העכערע מדות), און אז עס ווערט בטל דער רע פון די ו׳ מדות דקליפה, ווערט בדרך ממילא בטל בחי׳ מלכות דקליפה[41].

39) ראה תו״א צט, סע״א. סידור (עם דא״ח) קפט, ב. ד״ה אל תצר את מואב לכ״ק אדמהאמ״צ (מאמרי אדהאמ״צ דברים ח״א ס״ע ד ואילך. וש״נ). ד״ה החלצו תרנ״ט פ״ג. ושם „דז׳ אומות הכנעני והחתי כו׳ הם בהז״מ פרטיות כו׳ כנעני חסד חתי גבורה כו׳ כמ״ש בספר קה״י״. ראה שם בערכם אמורי יבוסי כנעני כו׳.

40) קה״י ע׳ גרגשי.

41) ולע״ע לא מצאתי פי׳ ענין זה בספרי קבלה שלפנ״ז ולא בדרושי רבותינו נשיאינו, וצ״ע וחיפוש.

דער ענין פון מלכות דקליפה אין עבודה איז די בחי׳ פון מחשבה דבור און מעשה אין ענינים פון לעו״ז. און בשעת מ׳איז מתקן די ששה מדות (די מדת החסד — עס זאל ביי אים ניט זיין קיין אהבה זרה ותאוות; מדת הגבורה — מבטל זיין די מדה פון כעס וכיו״ב, ועד״ז אין די אנדערע מדות רעות), איז מלכתחילה ניטא קיין ארט פאר מחשבה דבור ומעשה פון לעו״ז. וואס ענינם פון מחשבה דבור ומעשה איז דאס וואס זיי זיינען לבושים און א פועל יוצא פון די מדות — ער טראכט, רעדט בדיבור און טוט במעשה דאס וואס די מדות ווילן און זיינען מחייב.

אבער די פעולה און בירור אין מלכות דקליפה קען זיין אויף אן אופן, אז נאר איידער ער האט מברר ומזכך געווען זיינע מדות רעות, איז ער כובש יצרו, אז די מדות רעות זאלן ביי אים ניט ארויס־קומען אין מחשבה, דיבור און מעשה.

[ע״ד די עבודה פון א בינוני[42], וואס דער „רע שבחלל השמאלי״ איז „בתקפו כתולדתו להתאוות תאוה לכל תענוגי עוה״ז . . ולא נדחה ממקומו כלל״, ער איז זיך אבער מתגבר און שולט אויף דעם רע אז ער זאל זיך ניט מתלבש זיין אין מחשבה דיבור ומעשה].

יא. און דאס איז דער חילוק צווישן די צוויי פירושי רש״י:

אין דעם ערשטן פירוש רעדט זיך וועגן סדר מסודר בהכניסה לא״י — דער כיבוש און בירור פון די ז׳ (אומות) מדות רעות, וואס אין דעם איז דער סדר „וגרשתי את הכנעני גו׳״, מ׳דארף פאר־טרייבן, מברר זיין די ששה אומות — מדות, און דעמאלט איז „והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו״[43], ווערט בדרך ממילא „מאליו״ בטל בחי׳ המלכות — דער מחשבה, דבור ומעשה אין וועלכע עס זיינען זיך מתלבש די ו׳ מדות רעות.

אין דעם צווייטן פסוק אבער רעדט זיך ניט וועגן דעם סדר הכניסה לא״י, ד. ה. דער כיבוש ובירור פון די ז׳ (אומות) מדות, נאר בשייכות צו די ציווים ואזהרות צו אידן, און די עבודה פון תורה און מצות איז לכל לראש אין „המעשה אשר יעשון״ און „אלה אשר לא תעשינה״ — ווי עס דארפן זיין די מחשבה דבור און מעשה שלו.

און דעריבער קען מען דא ניט זאגן אז „גרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו״, וואס „ו׳ אומות יש כאן״ — דער רע פון די זעקס מדות דקליפה איז דאך „בתקפו ובגבורתו בחלל השמאלי כתולדתו״[44], ס׳איז נאר וואס „הגרגשי עמד ופנה מפניהם״, ד. ה. אז זיין עבודה איז באופן אז די לבושים פון מחשבה, דיבור ומעשה זיינען אפגעקערט און אפגאריסן פון די מדות רעות,

[וואס אויך דאס איז מצד דעם „יתרון ושליטה״ פון בחי׳ חכמה פון „נפש האלקית שבמוח״, וואס דאס גיט דעם כח עס זאל נדחה ווערן די „סכלות״ פון דער „קליפה וסט״א שבחלל השמאלי״ (כמבואר בארוכה אין תניא[42] לגבי א בינוני) — און דערפאר זאגט מען אויף דעם „עמד ופנה מפניהם״ — ס׳ווערט נדחה פאר „אור קדושת נפש האלקית״].

און וויבאלד אז „ו׳ אומות יש כאן״, דארף זיין „שמר לך״ — א שמירה מיוחדת אז זיי זאלן ביי אים ניט פועל׳ן

42) תניא פי״ב־יג.

43) ולהעיר שבקה״י שם מביא הגירסא (מתאים לביאורו, כבפנים): וע״כ ארז״ל גרגשי פנה מאליו.

44) שם פי״ג (יח, ב).

אין דער מדה הזו׳ — אין די לבושי הנפש ואיברי הגוף כנ״ל.

און די עבודה אין דעם בירור פון די אלע ז׳ מדות איז די הכנה והכשרה צו דעם כיבוש פון אלע עשר אומות — אויך כתר חכמה בינה[45], וואס דאס וועט זיין בפועל אין דער גאולה האמיתית והשלימה, וואס מ׳וועט דעמאלט האבן די ארץ שבעה עממין און אויך קני קניזי וקדמוני[46] — ארץ ישראל השלימה („ירחיב ה״א את גבולך״[47]), בקרוב ממש ע״י משיח צדקנו.

(משיחת ש״פ ויק״פ תש״מ)

---

45) ראה סידור שם ובארוכה ד״ה אל תצר שם. אוה״ת נצבים (דברים כרך ג) ע׳ א׳רכב.

46) כנאמר בברית בין הבתרים (לך טו, יט ובפרש״י. ב״ר שם (פמ״ד, כג). פרש״י שופטים יט, ח. ירושלמי קידושין פ״א ה״ח. רמב״ם הל׳ רוצח פ״ח ה״ד).

47) שופטים שם.